

Aktywność zawodowa i bezrobocie ludności mieszkającej na wsi

Wprowadzenie

Proces urynkowienia gospodarki spowodował zmianę sytuacji na rynku pracy. Występujące do 1989 r. ukryte bezrobocie zostało zastąpione przez zjawisko jawnego bezrobocia w latach 1990–1995.

Według badań GUS, w marcu 1995 r. liczba bezrobotnych wynosiła 2754 tys. osób i była niższa niż w marcu 1994 r. o prawie 200 tys. osób. Oznacza to zahamowanie wzrostu bezrobocia i spadek jego stopy w powyższym okresie z 16,7 do 15,4%.

Wielka skala bezrobocia sprawia, że wokół tego problemu toczą się ożywione dyskusje. Dość powszechnie uważa się, że bezrobocie w Polsce ma charakter przede wszystkim miejski, tymczasem dotyczy ono w dużym stopniu również mieszkańców wsi.

W opracowaniu w jego pierwszej części zostanie przedstawiona analiza aktywności zawodowej ludności wiejskiej, natomiast w drugiej – charakterystyka bezrobocia na wsi oraz sposobów jego ograniczania.

Podjęta w opracowaniu analiza bezrobocia uwzględni ludność mieszkającą na wsi i ludność pracującą w gospodarstwach indywidualnych.

W opracowaniu obok szczegółowej charakterystyki bezrobocia na wsi zostanie przedstawione jego zróżnicowanie regionalne. Podstawę analizy badanych zjawisk stanowią dane liczbowe zaczerpnięte z publikacji GUS^{1,2}.

Aktywność zawodowa ludności wiejskiej

Ludność wiejską charakteryzuje silne zróżnicowanie pod względem sytuacji na rynku pracy. Biorąc to pod uwagę, można wyróżnić trzy kategorie ludności: pracujących, bezrobotnych i biernych zawodowo.

---

¹GUS 1995: Wyniki spisu rolnego 1994. Ludność związana z rolnictwem indywidualnym. Warszawa.

²GUS 1994: Sytuacja na wiejskim rynku pracy ze szczególnym uwzględnieniem ludności związanej z rolnictwem indywidualnym. Warszawa.

Kategorie aktywnych zawodowo tworzą pracujący i bezrobotni. Aktywność zawodowa ludności oznacza zatem zarówno wykonywanie pracy przynoszącej dochód, jak i gotowość do jej podjęcia.

Według badania aktywności ekonomicznej ludności (BAEL), prowadzonego przez GUS, do aktywnych zawodowo zalicza się osoby w wieku 15 lat i więcej. Pozostała ludność, nie będąca siłą roboczą, tworzy kategorie biernych zawodowo.

W latach 1990–1994 liczba ludności zamieszkałej na wsi zwiększyła się o ponad 100 tys., z 14 788 tys. w 1990 r. do 14 686 tys. w 1994 r. Ludność wiejska stanowi 38% ogółu ludności w Polsce.

Ludność w wieku produkcyjnym na wsi zwiększyła się z 7894 tys. w 1990 r. do 8046 tys. w 1994 r.

W strukturze wiekowej ludności wiejskiej między latami 1980 i 1994 zaszły następujące zmiany:

– udział osób w wieku produkcyjnym mobilnym zwiększył się z 36,1 do 38,4%, a w wieku produkcyjnym niemobilnym spadł z 20,8 do 18,8%,

– udział osób w wieku poprodukcyjnym zwiększył się z 11,7 do 12,6%, natomiast dzieci do 14 lat zmniejszyły się z 26,5 do 25,4%.

Ludność w gospodarstwach indywidualnych zwiększyła się o 176,6 tys. osób. W badanym okresie zmniejszyły się o 0,9% odsetek osób w wieku produkcyjnym. W tej grupie zaznaczył się korzystny przyrost odsetka osób w wieku produkcyjnym mobilnym.

Udział kobiet zwiększył się z 49,1% w 1988 r. do 49,4% w 1994 r. Szczególnie duży odsetek kobiet utrzymuje się w wieku poprodukcyjnym.

W latach 1988–1994 nastąpiło zwiększenie o ponad 15 tys. liczby pracujących w gospodarstwach na wsi, natomiast we wszystkich gospodarstwach indywidualnych liczba osób pracujących³ zmniejszyła się o 45 tys. osób.

Tabela 1.

Ludność w gospodarstwach domowych z użytkownikami gospodarstwa rolnego według wieku

Ludność	1988			1994		
	ogółem	w tym:		ogółem	w tym:	
		M	K		M	K
Ogółem tys. osób	8335,0	4240,6	4094,4	8511,5	4303,0	4208,5
w tym w % w wieku:						
– przedprodukcyjnym						
– produkcyjnym mobilnym	28,1	28,3	27,8	28,4	28,6	28,2
– produkcyjnym niemobilnym	35,6	38,8	32,3	37,3	40,2	34,5
– poprodukcyjnym	20,9	23,0	18,8	18,3	20,5	15,9
	15,4	9,9	21,1	16,0	10,7	21,4

³ Do pracujących zaliczono osoby, które w tygodniu poprzedzającym moment spisu przepracowały przynajmniej 1 godz. w charakterze pracownika najemnego, pracowały we własnym gospodarstwie lub prowadziły własną działalność gospodarczą poza rolnictwem, osoby pomagające w gospodarstwie bezpłatnie oraz osoby, które miały pracę, ale były chore lub przebywały na urloпах.

Tabela 2.

Ludność w wieku 15 lat i więcej w indywidualnych gospodarstwach rolnych według głównego miejsca pracy

Wyszczególnienie	Pracujący ogółem	W tym:			
		wyłącznie w gospod. roln.	łącający prace w gosp. i poza gosp.	wyłącznie poza gospod.	
Ogółem					
Stan (tys.)	1988 5166,6	329,1	1198,6	676,9	
	1994 5121,4	3723,2	1044,7	353,5	
Rok 1988 = 100	99,1	113,1	87,2	52,2	
Struktura	1988 100,0	63,7	23,2	13,1	
w %	1994 100,0	72,7	20,4	6,9	
Odsetek kobiet	1994 47,6	49,8		39,6	
Wieś					
Stan (tys.)	1988 4751,1	3102,5	1069,0	579,6	
	1994 4766,9	3517,9	943,8	305,2	
Rok 1988 = 100	100,3	113,5	88,3	52,6	
Struktura	1988 100,0	65,3	22,5	12,2	
w %	1994 100,0	73,8	19,8	6,4	
Liczba pracujących na 1 gosp.	1988 2,46	1,61	0,55	0,30	
	1994 2,55	1,88	0,50	0,16	

Na obniżenie ogólnej liczby ludności pracującej w gospodarstwach chłopskich największy wpływ miało przejście na emerytury i renty rolnicze. W okresie 1989–1993 przyznano ponad 1160 tys. emerytur i rent rolniczych.

Na zwiększenie liczby pracujących w rolnictwie indywidualnym na wsi wpłynęły powroty na wieś osób zatrudnionych poprzednio poza gospodarstwem, spowodowane zwolnieniami z pracy, jakie miały miejsce w różnych działach gospodarki narodowej oraz w likwidowanych PGR.

Z danych tabeli 2 wynika, że o ponad 320 tys. osób zmniejszyła się liczba pracujących wyłącznie poza gospodarstwem i o 150 tys. liczba osób łączących prace w gospodarstwie z pracą poza gospodarstwem.

Wyłączenie tych osób z zatrudnienia poza gospodarstwem spowodowało znaczne zwiększenie liczby pracujących wyłącznie we własnym gospodarstwie.

Mamy więc obecnie odwróconą tendencję, dotychczas bowiem zatrudnienie w rolnictwie indywidualnym na wsi systematycznie malało. Obecnie liczba pracujących w rolnictwie indywidualnym w przeliczeniu na 1 gospodarstwo zwiększyła się z 2,46 osoby w 1988 r. do 2,55 osoby w 1994 r.

Wraz ze wzrostem obszaru gospodarstwa zwiększa się liczba pracujących w przeliczeniu na gospodarstwo oraz odsetek osób w wieku produkcyjnym, natomiast maleje udział osób pracujących głównie poza swoim gospodarstwem oraz kobiet

Tabela 3.

Ludność pracująca w indywidualnych gospodarstwach rolnych według wielkości gospodarstw w 1994 r.

Grupy obszarowe w ha UR	Ludność pracująca		w tym %			Wskaźnik zatrudnienia
	ogółem tys. osób	osób na 1 gospod.	pracujących poza gospod.	osób w wieku prod.	kobiet	
do 2	989,4	2,26	36,7	79,3	49,8	79,2
2–5	1660,2	2,50	26,5	80,0	48,2	81,1
5–7	709,1	2,63	17,9	81,7	46,8	80,8
7–10	724,9	2,65	14,1	83,8	46,2	79,4
10–15	604,7	2,69	10,9	85,5	46,0	77,9
15 i więcej	433,1	2,74	8,7	87,3	45,7	77,0
Ogółem	5121,4	2,53	22,2	81,9	47,6	79,7

Źródło: Obliczenia własne na podstawie GUS. Wyniki spisu rolnego 1994, Warszawa 1995 r.

(tab. 3). Gospodarstwa małe, do 5 ha, zatrudniają prawie 52% ogółu pracujących w gospodarstwach chłopskich, natomiast gospodarstwa powyżej 10 ha ponad 20%, czyli co 5. osoba pracuje w gospodarstwach dużych.

W analizowanych latach 1988–1994 nastąpiło odmłodzenie pracującej ludności w gospodarstwach chłopskich oraz zwiększył się odsetek osób w wieku produkcyjnym o 6,8%.

Liczba i struktura bezrobotnych na wsi

Do kategorii bezrobotnych – według BAEL – zostały zaliczone osoby w wieku 15 lat i więcej, które w okresie badanego tygodnia nie były osobami pracującymi w ciągu 4 tygodni, aktywnie poszukiwały pracy i były gotowe podjąć pracę w tygodniu badanym i następnym.

Tak definicja różni się od stosowanej przez urzędy pracy, w których za bezrobotnych uważane są osoby, które ukończyły 18 lat i zostały zarejestrowane.

Podstawowe źródła danych o bezrobociu na wsi stanowią:

- wyniki badań modułowych wiejskiego rynku pracy przeprowadzonych przez GUS w listopadzie 1993 r. i 1994 r.,
- sprawozdania urzędów pracy,
- informacje ze spisu rolnego 1994 r.

Według BAEL liczba bezrobotnych na wsi wzrosła z 708 tys. osób w 1992 r. do 834 tys. w 1994 r.

Z danych tabeli 5 wynika, że stopa bezrobocia na wsi jest o 2,5% niższa niż w mieście, z tym jednak że na wsi jest coraz wyższa, natomiast w mieście występuje jej spadek. Stopa bezrobocia była najniższa w grupie wieku 15–20 lat.

Tabela 4.

Stopa bezrobocia według wieku, płci i miejsca zamieszkania

Wyszczególnienie	Ogółem	w tym w %				
		mężczyźni	kobiety	miasto	wieś	
Ogółem	1992	13,7	12,4	15,2	15,8	19,3
	1993	14,9	13,6	16,5	16,9	12,0
	1994	13,9	12,3	15,7	14,8	12,4
według wieku						
15–24	31,7	29,3	34,8	34,7	28,4	
25–34	15,4	12,4	19,3	16,0	14,5	
35–44	11,2	10,2	12,3	11,9	9,8	
45–54	8,6	8,1	9,2	9,2	7,5	
55 i więcej	5,0	5,0	5,0	9,9	1,5	

Tabela 5.

Struktura bezrobotnych według wieku i wykształcenia w 1993 r.

Wyszczególnienie	Miasto	Wieś		w tym:	
		razem	mężczyźni	gospod. indywid.	
Bezrobotni ogółem w tys.	1751	844	426	417	304
w tym w wieku: w %					
15–19	7,5	13,2	12,7	13,6	20,7
20–24	16,4	23,0	22,5	23,7	32,6
25–29	13,2	15,2	15,7	14,6	15,5
30–34	13,7	14,8	13,6	16,0	12,2
35–44	29,9	24,1	24,4	23,7	7,6
45–54	13,5	8,1	9,2	7,2	11,2
55 i więcej	5,8	1,6	1,9	1,2	–
Wykształcenie					
wyższe	4,2	0,7	0,7	0,7	0,6
średnie	34,7	22,2	11,7	32,9	27,0
zasadnicze	38,9	46,4	54,0	38,6	51,3
podstawowe	22,2	30,7	33,6	27,8	21,1

Źródło: Sytuacja na wiejskim rynku pracy ze szczególnym uwzględnieniem ludności związanej z rolnictwem indywidualnym. GUS, Warszawa 1994.

W całej populacji bezrobotnych na mieszkańców wsi przypadało 32,5%, w tym 11,7% to osoby z indywidualnych gospodarstw rolnych.

Z tabeli 4 wynika, że na wsi co druga osoba bezrobotna nie przekroczyła 30 lat, podczas gdy w mieście tylko 37%. Natężenie bezrobocia w młodszych grupach wieku występuje szczególnie w rolnictwie indywidualnym, gdzie bezrobotni do lat 30 stanowili 68,8% ogółu bezrobotnych.

Młody wiek bezrobotnych oznacza, że w tej grupie znajdują się głównie absolwenci szkół i osoby, które poszukują pracy po raz pierwszy.

Bezrobocie dotyka nie tylko ludzi młodych, ale także ludzi starszych, którym o wiele trudniej znaleźć pracę, zmienić zawód i miejsce zamieszkania.

Bezrobotnymi na wsi są prawie w równej liczbie mężczyźni i kobiety.

Ludność bezrobotna związana z indywidualnym gospodarstwem rolnym stanowiła 36% bezrobotnych na wsi. Świadczy to o zagrożeniu bezrobociem głównie ludności pozarolniczej.

O sytuacji i szansach bezrobotnych na rynku pracy decyduje w dużym stopniu poziom wykształcenia. Przeciętny poziom wykształcenia bezrobotnych na wsi jest znacznie niższy niż w mieście, co w dużym stopniu pogarsza ich szanse na znalezienie pracy. Na wsi występują również duże różnice w poziomie wykształcenia kobiet i mężczyzn. W grupie bezrobotnych kobiet dominuje wykształcenie średnie, natomiast w grupie mężczyzn jedynie zasadnicze.

Wśród bezrobotnych na wsi ponad 40% stanowią osoby stanu wolnego, podczas gdy w mieście tylko 28%. Zwiększa to szanse tych bezrobotnych na znalezienie pracy, gdyż są one bardziej dyspozycyjne i chętne na przekwalifikowanie i zmianę miejsca zamieszkania.

Bezrobocie na wsi jest także zróżnicowane regionalnie.

Bezrobotni mieszkańcy wsi najliczniej występują w makroregionach: południowo-wschodnim, środkowozachodnim i południowym, a najmniej w środkowowschodnim i środkowym.

Największa koncentracja bezrobocia związanego z gospodarstwem chłopskim wystąpiła w makroregionach południowo-wschodnim i południowym.

Najwyższa stopa bezrobocia na wsi występowała w makroregionach: północnym i południowo-zachodnim. Wysoka stopa bezrobocia w makroregionie północnym wynika głównie ze zmian strukturalnych związanych z likwidacją PGR. Duże bezrobocie jest wynikiem redukcji zatrudnienia w przemyśle, głównie w górnictwie.

Tabela 6.

Struktura bezrobotnych mieszkańców wsi według makroregionów

Makroregiony	Liczba bezrobotnych		w tym:		Stopa bezrobotnych w %
	w tys.	w %	% kobiet	% ludności z gosp. indyw.	
Stołeczny	83	9,8	42,2	34,9	10,2
Północny	103	12,2	43,5	13,6	23,4
Północno-wschodni	66	7,8	48,5	28,8	14,0
Środkowy	55	6,5	45,5	34,5	9,5
Środkowozachodni	142	16,9	54,2	26,1	13,5
Południowo-zachodni	97	11,5	48,5	26,8	17,6
Południowy	88	10,4	54,5	40,9	11,1
Południowo-wschodni	165	19,6	50,3	64,8	9,4
Środkowowschodni	45	5,3	46,7	35,6	8,3

Źródło: Jak w tabeli 4.

W wymienionych makroregionach stopa bezrobocia na wsi przewyższała znacznie stopę bezrobocia w mieście. Potwierdza to opinię, że wieś w wielu regionach jest dużą przechowalnią bezrobotnych.

Istotnym uzupełnieniem charakterystyki bezrobotnych na wsi będzie poznanie ich poprzedniego statusu zawodowego i przyczyn zaprzestania pracy.

W BAEL zbiorowość bezrobotnych jest dzielona na cztery kategorie, na tych, którzy:

- stracili pracę,
- zrezygnowali z pracy z własnej woli,
- powracają na rynek pracy po przerwie,
- podejmują pierwszą w życiu pracę.

W całej populacji bezrobotnych przeważają osoby, które straciły pracę wbrew własnej woli. Ich odsetek wynosił w 1994 r. na wsi 57,7%, a w mieście 53,6%. Na drugim miejscu znajdują się osoby, które podejmują pierwszą pracę, stanowią one na wsi 24,7%, w mieście 18,9%. Trzecią co do wielkości grupą są osoby powracające na rynek pracy po przerwie, jej udział wynosi na wsi 12,5%, w mieście – 19,4%. Najmniejszą grupę, bo tylko 5,0%, tworzą na wsi bezrobotni, którzy sami zrezygnowali z pracy.

Z analizy bezrobotnych na wsi, którzy wcześniej pracowali, wynika, że podstawową przyczyną utraty pracy była likwidacja zakładu (61,6% bezrobotnych), następnie w kolejności względy rodzinne (12,5%), zwolnienia przez zakłady pracy (9,0), zakończenie pracy dorywczej (6,4%), odejście na emeryturę i rentę (3,9%).

Szczegółowych danych o ludności mieszkającej w indywidualnych gospodarstwach rolnych, która straciła pracę poza swoim gospodarstwem, dostarcza spis rolny z 1994 r.

Tabela 7.

Ludność w wieku 15 lat i więcej z gospodarstw domowych z użytkownikiem gospodarstwa rolnego, która straciła pracę poza swoim gospodarstwem z powodu ograniczenia zatrudnienia lub likwidacji zakładu w okresie 1.01.1990 do 30.06.1994

Wyszczególnienie	Liczba osób ogółem	w tym w gospodarstwach (w %)				
		do 2 ha	2–5	5–7	7–10	> 10
Ogółem	444 322	25,7	38,1	13,1	11,2	11,9
w tym w wieku:						
18–44	382 696	24,8	37,8	13,2	11,5	12,7
45–64	58 769	31,9	39,2	12,6	8,7	7,6
Mężczyźni	269 330	24,7	38,5	13,8	11,4	11,6
Kobiety	175 002	27,4	37,4	12,1	10,8	12,3
Pracujący w swoim gospodarstwie	365 687	24,2	39,2	13,7	11,4	11,5
Pracujący wyłącznie poza swoim gospodarstwem	22 298	34,2	30,7	10,3	9,6	15,2

W okresie 1990–1994 straciło pracę 44,3 tys. osób, w tym mężczyźni stanowili 60,6%, a kobiety 39,4%. Ponadto były to osoby głównie w wieku mobilnym 18–44 lat (86,1%) oraz pracujący w swoim gospodarstwie (82,3%).

Najwięcej osób, które utraciły pracę, pochodziło z gospodarstw małych do 5 ha (63,8%), bo w tych gospodarstwach było najwyższe zatrudnienie poza rolnictwem.

Powyższą zależność potwierdza także analiza przestrzenna, bowiem najwięcej osób utraciło pracę w województwach: kieleckim, rzeszowskim, tarnowskim, radomskim i nowosądeckim. Natomiast gdy wyrazimy w procentach udział osób, które straciły pracę, do ogółu osób w wieku powyżej 15 lat, to województwami o najwyższym wskaźniku były: koszański, słupecki oraz krośnieński i rzeszowski.

Według danych spisu rolnego z 1994 r., ludność w indywidualnych gospodarstwach rolnych poszukująca pracy poza swoim gospodarstwem rolnym obejmowała 483,7 tys. osób, w tym mężczyźni stanowili 58%. Poszukujący pracy wywodzą się ze wszystkich grup obszarowych gospodarstw, z wyraźną przewagą grupy do 5 ha (pow. 60%).

W analizowanym roku zasiłek dla bezrobotnych w gospodarstwach chłopskich pobierało 187,4 tys. osób, a więc tylko 38,7% ogółu poszukujących pracy.

Według danych z urzędów pracy, w skali kraju bezrobocie rejestrowane na wsi stanowiło w maju 1994 r. 39,6% ogółu bezrobotnych, a w maju 1995 r. wzrosło do 41,5%. W liczbach bezwzględnych w tym samym okresie bezrobocie wśród ludności zamieszkałej na wsi zmniejszyło się z 1125,8 do 1080,2 tys. osób. Zwiększyła się liczba bezrobotnych posiadających gospodarstwo rolne odpowiednio z 39,6 do 42,2 tys. osób.

Do województw o największej skali bezrobotnych na wsi należą: kieleckie, olsztyńskie, rzeszowskie, bydgoskie i radomskie. Procentowy udział bezrobotnych zamieszkałych na wsi w bezrobociu rejestrowanym ogółem jest najwyższy w województwach: krośnieńskim, nowosądeckim, tarnowskim i rzeszowskim.

W analizie bezrobocia na wsi nie można pominąć oceny rozmiarów bezrobocia ukrytego w rolnictwie. W rolnictwie chłopskim o bezrobociu ukrytym można mówić w dwóch przypadkach:

- 1) gdy dotyczy osób formalnie biernych zawodowo, które nie mają szans znalezienia pracy;
- 2) gdy dotyczy osób, które w gospodarstwie rolnym nie są w pełni zatrudnione, wykonują z braku innych zajęć prace pomocnicze i dorywcze.

Według badań GUS (7), skala bezrobocia ukrytego w gospodarstwach rolnych jest zależna od przyjętego kryterium. Według obiektywnego kryterium za zbędne osoby uznano te, które w ciągu roku pracowały do 3 miesięcy, oraz te, które pracowały dłużej niż 3 miesiące, ale tylko w wymiarze 3 godz. dziennie. Według tego kryterium w listopadzie 1993 r. takich osób było 333 tysiące.

Drugie kryterium zastosowane w badaniach polegało na odwołaniu się do opinii kierownika gospodarstwa o przydatności poszczególnych członków rodziny. We-

dług tego kryterium oszacowano 194 tys. osób jako całkowicie zbędne w gospodarstwie, a 331 tys. osób jako zbędne tylko częściowo.

Przyjmując jednocześnie te dwa kryteria i po odjęciu osób niemobilnych z punktu widzenia rynku pracy, można – zdaniem prof. Witkowskiego z GUS (7) – przyjąć najbardziej prawdopodobną skalę bezrobocia ukrytego na wsi na poziomie 360–470 tys. osób.

Główne sposoby ograniczania bezrobocia na wsi i w gospodarstwach rolnych

Aktywna polityka zwalczania bezrobocia powinna być nakierowana na tworzenie nowych miejsc pracy oraz na walkę z przyczynami generującymi bezrobocie [1, 2].

Zasadniczą drogą ograniczania bezrobocia na wsi powinien być rozwój przedsiębiorczości poza rolnictwem, polegającej głównie na:

- stymulowaniu rozwoju drobnych zakładów, typu cegielnie, tartaki i innych;
- rozwijaniu przetwórstwa rolno-spożywczego na wsi we współdziałaniu z przedsiębiorstwami prywatnymi, państwowymi lub spółdzielniami w tej branży (młyny, piekarnie, mleczarnie, przetwornie owoców i warzyw, mieszalnie pasz itp.). Zerwanie więzi kooperacyjnych z przemysłem przetwórczym pogłębiło niepewność producentów rolnych, skazując ich na przypadkowe więzi z rynkiem [8];
- rozwijanie różnego typu usług zarówno produkcyjnych, jak i bytowych (budowlanych, naprawczych, gastronomicznych, turystycznych);
- rozwijanie infrastruktury technicznej i społecznej wsi oraz jej urbanizacji. Działania w zakresie infrastruktury, ze względu na efekty mnożnikowe, mają istotne znaczenie w tworzeniu nowych miejsc pracy oraz w przyciąganiu kapitału z zewnątrz. Istniejący obecnie stan infrastruktury w wielu gminach staje się jedną z najważniejszych barier w rozwoju przedsiębiorczości na wsi.

Stymulowanie rozwoju małych zakładów na wsi wymaga uruchomienia makroekonomicznych działań w postaci: dopłat do stopy procentowej kredytów, zastosowania ulg podatkowych, rozwoju doradztwa⁴, ułatwień lokalowych i innych.

Mimo tych działań rozwój przedsiębiorczości na wsi następuje ciągle zbyt wolno. Jedynie część rolników, zwłaszcza młodych, prowadzi działalność handlową. Zbyt mało jest działań w zakresie prowadzenia punktów skupu i zaopatrzenia, punktów usługowych różnego typu, przygotowywania produktów do sprzedaży

⁴Kłodziński M. uważa za konieczne utworzenie agencji rządowej, która wspierałaby lokalne inicjatywy i pomysły oraz specjalistycznej służby doradczej [5].

półhurtowej i detalicznej poprzez sortowanie, porcjowanie, pakowanie i sprzedaż oraz przetwarzanie miejscowych surowców.

Do głównych barier w rozwijaniu przedsiębiorczości na obszarach wiejskich należy zaliczyć niedostatek kapitału w posiadaniu rolników, brak tanich kredytów, małe zainteresowanie władz lokalnych, niskie kwalifikacje ludności wiejskiej, brak odpowiednich wzorów i przykładów prowadzenia działalności pozarolniczej oraz brak liderów.

Brakuje także gminnych programów wielofunkcyjnego rozwoju wsi. Władze gmin w zasadzie nie posiadają programów zwalczania bezrobocia. Troskę o bezrobocie powierzono niemal wyłącznie Ministrowi Pracy i Polityki Socjalnej oraz urzędowi pracy.

Główne źródło mało skutecznej polityki zwalczania bezrobocia wiąże się z dominacją „osłonowego” podejścia, czyli głównie łagodzenia skutków, a nie przyczyn bezrobocia.

Główną przyczyną bezrobocia była likwidacja dużych zakładów państwowych i ograniczenie zatrudnienia w ramach restrukturyzacji sektora państwowego.

Następne przyczyny to wysoki przyrost zasobów siły roboczej, który utrzyma się w ciągu najbliższych 15 lat, oraz napływ absolwentów różnego typu szkół na rynek pracy. Wiele szkół przygotowuje absolwentów w bardzo wąskich specjalnościach, nie zawsze odpowiadających potrzebom rynku. Dawanie zasiłków zdemoralizowało społeczeństwo. Absolwenci szkół planują nie aktywne szukanie pracy, lecz przejście na zasiłek. Pobieranie zasiłku powinno być powiązane z przepracowaniem określonego czasu na rzecz gminy. W celu zmniejszenia bezrobocia należy dostosować treści kształcenia zgodnie z potrzebami rynku pracy oraz wydłużyć okres kształcenia, np. przez zwiększenie liczby studentów.

Zmniejszenie bezrobocia zarówno w mieście, jak i na wsi można osiągnąć przez lepsze wykorzystanie istniejących w gospodarce zdolności wytwórczych⁵ oraz zwiększenie zmianowości.

W rolnictwie możliwe jest zwiększenie zatrudnienia przez lepsze zagospodarowanie ziemi uprawowej. Według GUS, w 1994 r. powierzchnia ugorów i odłogów wynosiła w kraju 1,5 mln ha, czyli 10,6% ogółu gruntów ornych. Największy udział odłogowanych gruntów występuje w woj. północnych i zachodnich, a więc tam – gdzie stopa bezrobocia jest niezwykle wysoka. Te 1,5 mln ha odłogów, przy założeniu, że ich jakość pozwala na rolnicze ich odłogowanie, mogłoby dać pracę około 200 tys. rolników.

---

⁵Według Glikmana P. wykorzystanie zdolności produkcyjnych w przemyśle wynosiło w 1992 r. tylko 52% [4].

Wnioski

1. W latach 1988–1994 ogólna liczba ludności w gospodarstwach domowych z użytkownikiem gospodarstwa rolnego wzrosła o 176,6 tys. osób, czyli o 2,1%. W tym samym okresie wzrosła o 13,1% ogólna liczba pracujących wyłącznie w gospodarstwie rolnym, natomiast w przeliczeniu na 1 gospodarstwo z 1,61 do 1,88 osoby. Na tak ukierunkowane zmiany największy wpływ miały redukcja zatrudnienia poza rolnictwem indywidualnym, brak ofert pracy i możliwości odpływu ludzi z gospodarstw rolnych oraz bardzo wysokie bezrobocie w działach pozarolniczych.

2. Ludność bezrobotna związana z indywidualnymi gospodarstwami rolnymi stanowiła 36% bezrobotnych mieszkańców wsi. Świadczy to o zagrożeniu bezrobociem głównie ludności bezrolnej na wsi. Stopa bezrobocia w tej grupie ludności jest wyższa niż w pozostałych grupach zawodowych.

3. Cechami charakteryzującymi bezrobocie zarówno na wsi, jak i w indywidualnych gospodarstwach rolnych są: stosunkowo młody wiek bezrobotnych, przewaga osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym i podstawowym oraz wzrost bezrobocia długookresowego. Bezrobotni na wsi mają znacznie mniejsze szanse zatrudnienia niż bezrobotni w mieście, ze względu na szczupłość rynku pracy, brak odpowiednich informacji i poradnictwa, niskie kwalifikacje oraz ograniczone możliwości przekwalifikowania się. Obecnie na wsi dominują proste kwalifikacje rolnicze.

4. Ocena rozmiarów bezrobocia ukrytego w rolnictwie jest zadaniem niezwykle złożonym, gdyż konieczne jest zastosowanie odpowiednich kryteriów kwalifikowania osób pracujących jako zbędne i od tych kryteriów zależy rezultat szacunku. Według BAEL w 1993 r. bezrobocie ukryte w gospodarstwach indywidualnych kształtowało się na poziomie 360–470 tys. osób.

5. W celu zmniejszenia bezrobocia na wsi należy opracować w gminach lokalne programy rozwoju przedsiębiorczości. Programy te powinny powstawać przy udziale władz lokalnych, samorządu i urzędów pracy. W gminach powinny powstać odpowiednie służby prowadzące doradztwo w zakresie rozwoju przedsiębiorczości. Programy lokalne powinny być zharmonizowane z centralną strategią rynku pracy.

6. W programach pomocy dla bezrobotnych należy preferować w miejsce programów pasywnych programy aktywne – celowe, polegające głównie na: pracach interwencyjnych, robotach publicznych, udzielaniu pożyczek na tworzenie małych przedsiębiorstw, przyznawaniu poręczeń kredytowych, ulg podatkowych oraz udzielaniu zasiłków szkoleniowych służących zmianie kwalifikacji. Skuteczność walki z bezrobociem zależy głównie od dobrej diagnozy przyczyn bezrobocia, efektywności zastosowanych narzędzi i rozwiązań oraz aktywizacji lokalnego społeczeństwa.

7. Większość społeczeństwa wiejskiego biernie oczekuje na pomoc z zewnątrz, dotyczy to także władz i samorządów gminnych. Tam, gdzie samorząd jest aktywny,

gdzie znalazła się grupa liderów, tam następuje szybsze powstawanie nowych miejsc pracy.

Literatura

- BORKOWSKA S. 1995: Dziesięć tez w sprawie przeciwdziałania bezrobociu. *Gospodarka Narodowa* nr 5.
- DUCZKOWSKA-MAŁYSZ K. 1995: Strategia wielofunkcyjnego rozwoju wsi. Maszynopis. Ministerstwo Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, Warszawa.
- FRENKEL J. 1995: Zmiany demograficzne ludności wiejskiej w Polsce. Elementy prognozy część II. *Wieś i Rolnictwo* nr 1.
- GLIKMAN P. 1994: Dźwignie rozwoju. *Życie Gospodarcze* nr 34.
- KŁODZIŃSKI M. 1995: Rozwój rolnictwa w powiązaniu z wielofunkcyjnością terenów wiejskich. (w:) Rolnictwo w gospodarce Opolszczyzny. Wyd. SGGW, Warszawa.
- Program promowania praktycznego zatrudnienia i zmniejszania bezrobocia. 1993. Projekt wstępny. Maszynopis. Ministerstwo Pracy i Polityki Socjalnej, Warszawa.
- Sytuacja na wiejskim rynku pracy ze szczególnym uwzględnieniem ludności związanej z rolnictwem indywidualnym, 1994. Raport GUS, Warszawa.
- WOJCIECHOWSKA-RATAJCZAK B. 1995: Determinanty rozwoju agrobiznesu w gminie (w:) Agrobiznes – stan i możliwości rozwoju. Materiały konferencyjne. Wyd. WSRP, Siedlce.

Population economically active and unemployment of rural residents

An analysis of rural unemployment is presented here. Population and people unemployed are divided by sex, age, educational level and region. The given data are for rural population and those unemployed registered by local Labour Office and Main Statistical Office. The collected data are for the years 1988–1994. Problems presented here concern:

- 1) Characteristics of active rural population, unemployment of people on rural areas,
- 2) Unemployment rate in Poland and differentiation according to the regions,
- 3) Methods of reducing rural unemployment.

The analysis allows for following conclusions:

- Rural unemployment rate is only 2.5% lower than in urban areas,
- • Rural unemployment concerns mostly young people, less educated and looking for the job for 12 months and longer.